

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ДОБЖИНЬСЬКІ АДАМ АНДЖЕЙ

УДК 111.84+2-185.32](4)(091)(043.3)

**АТРИБУТИКА ЗЛА В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА РЕЛІГІЙНО-
ФІЛОСОФСЬКІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 09.00.05 – Історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

ЛЬВІВ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент,
Дахній Андрій Йосипович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Петрушов Володимир Миколайович,
Український державний університет
залізничного транспорту (Харків),
завідувач кафедри філософії та соціології
центру гуманітарної освіти;

кандидат філософських наук, доцент,
Мазурик (Сінельнікова) Марія Василівна,
Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного
університету «Львівська політехніка»,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 22 жовтня 2018 року о 14:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.02 для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська 1, аудиторія 301.

З дисертацією можна ознайомитися у Національній бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 10 вересня 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ліщинська-Милян О.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність досліджуваної теми особливо загострюється на зламі ХХ-ХХІ століть, в епоху кризи метанаративів, підсиленої складною соціальною, культурною та політичною ситуацією, що склалася не лише в Європі, а й в усьому світі. Безумовно, рівні, на яких ставиться питання про існування і доцільність зла у світі, суттєво різняться. Останнім часом фокус уваги до зла змістився у відчутно антропологічний чи соціально-психологічний ухил: хрестоматійні праці Філіпа Зімбардо та Віктора Франкла викривають радше людський модус зла через мотивації і безпосереднє переживання його тими, хто опиняється у ситуації, коли вибір зла стає необхідністю, обумовленою ситуацією. Етичний і практичний контекст збагачено резонансними працями Ларса Свендсена і Алена Бадью, які розглядають зло як конкретну проблему, яка часто коріниться у сфері політології. Свою відповідь пропонує і популярна культура: семантика образів зла в сучасній художній літературі й кінематографі розмаїта; їхній аналіз представляє величезний дослідницький інтерес. Так, з одного боку, питання зла відчутно персоналізується і приватизується. З іншого – цивілізаційний прогрес, зокрема й у способі ведення воєн чи виникненні нових моделей лиходійства, на зразок тероризму, змушує повертатися до проблематики зла знов і знов. Йдеться лише про слухний фокус уваги, який відповідав би як на суспільний, так і на філософський запит.

У часи фундаментальних змін насамперед слід вдаватися до дослідження онтологічних підстав, уникаючи містифікацій, міфологізації, спокуси відсилати до «безодні омани» (Св. Августин) чи до природніх рамок нашого мислення (Е. Левінас). Зло супроводжує людину від початків її існування. Досвід сили його впливу і дії, відчуття безсилля перед Буттям, ставлення до смерті і Бога – питання, що мають безпосередній стосунок до життя і самовідчуття кожної людини. Світ після Освенціма і ГУЛАГу допускав існування лише такої кількості добра, яка була потрібна злу. Вина стала приреченням приналежності, а зло перетворилося на рід еманациї, коли більше не мало значення, що саме людина робить, натомість до якого суспільного класу чи раси належить. Саме ця приналежність «заражала» лиходійством, ігноруючи одвічну першопричину зла – свобідну волю. Тоталітаризм намагався вдертися у всі сфери людської життєдіяльності, пробував стати посередником усіх міжлюдських зв'язків через політичну владу. Сьогодні новим обличчям зла стає тероризм.

Так, зло стає «старим новим» предметом філософських досліджень, переходячи на новий рівень запитування – адже тепер питання зла повинне вийти за межі теодицеї, бо виправдати належить людину і весь світ. Потреба таких антропо- і космодицеї актуалізує питання онтологічного аспекту існування зла: його статусу, модусів, генези й способів існування. Сучасний світ, – через свої релятивізм і поверховість, – ще більше спонукає філософів звертатися до проблематики визначення місця зла в його буттєвій і сутнісній структурі.

Зв'язок з науковими програмами та іншими дисциплінами. З огляду на тематику, дисертація має міждисциплінарний філософський характер. Передусім, йдеться про історико-філософський, релігієзнавчий і філософсько-антропологічний

фокуси дослідження, а в їхніх межах – онтологічний аспект. У процесі написання дисертаційного дослідження неунікними були звернення до інших галузей гуманітарного знання, зокрема епістемології, філософії культури, етики, естетики, соціальної психології, філософії та психології релігії.

Тема є складовою частиною наукових досліджень кафедри історії філософії філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка та частково пов'язана з науковою темою кафедри, над якою колектив працює з 2016 р. – «Історія української філософії в контексті європейської духовної культури» (0116U001700).

Об'єктом дисертаційного дослідження є західноєвропейська філософська та релігійно-філософська думка.

Предметом дослідження є онтологічний аспект категорії зла в її інваріантних проявах у філософській і релігійній парадигмах західноєвропейської філософсько-теологічної думки.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є здійснення історико-філософського аналізу категорії зла в її онтологічному аспекті на матеріалі філософських і теологічних концепцій західноєвропейської інтелектуальної традиції.

Реалізація цієї мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- здійснити лінгвістично-семантичний аналіз поняття зла;
- окреслити площини розуміння зла та визначити їхні смислові відмінності й онтологічну специфіку;
- обґрунтувати принципову можливість побудови філософської онтології зла;
- поглибити аналіз джерельно-історіографічної бази, виділити основні ознаки та тенденції інтерпретації проблеми зла в історії філософії;
- здійснити аналіз основних концепцій зла у європейській теології й визначити основні етапи розвитку онтологічного аспекту;
- здійснити аналіз категоріального розвитку проблеми зла у основних філософських теоріях європейської гуманітарної думки (в онтологічному ключі);
- визначити онтологічну атрибутику зла: окреслити форми, визначити структурні рівні/функції зла;
- окреслити способи існування/реалізації зла;
- обґрунтувати внутрішню діалектику зла.

Методи. Специфіка об'єкта дослідження визначала й методи, які застосовували при роботі над проблематикою дисертації. Зокрема, для побудови конструкту онтології зла застосовувалася авторська методологія, ґрунтована на некласичній онтології А.Н. Вайтгеда та принципі цілепокладання В. Вундта. Для вичленення онтологічного аспекту в філософській і теологічній традиціях осмислення зла застосовувалися класичні методи рефлексії: аналітичний, дедуктивний, синтетичний методи, метод компаративного аналізу (порівняльно-історичний, порівняльно-генетичний) та теоретичного моделювання. З власне філософських прийомів, що дозволяють роботу із оригінальним текстом, дослідник

послугувався феноменологічним, герменевтичним (особливо, прийомом текстологічного аналізу), а також методом методологічної симетрії.

Наукова новизна дисертації полягає в здійсненні комплексного аналізу онтологічного підходу до концепцій зла в європейській історико-філософській та релігійно-філософській традиціях з урахуванням рівня інтерпретації цього поняття сучасними філософсько-релігійними та світськими дослідниками. Внаслідок чого в дисертації сформульовано низку положень, які містять у собі такі **елементи новизни:**

уперше:

1. запропоновано положення позитивної (зло як матеріал, модус чи стан буття, реально існуюча сила, дефект, пізнаване, необхідне для існування добра і людини – перманентно чи як перехідний стан, агресія чи ненависть, зіпсуття й нехтування міри) та негативної (небуття, ілюзія і омана, брак чи відсутність, непізнаване, вторинний, опційний стан, що не володіє онтологічним статусом, байдужість, невизначеність) онтологій зла;
2. обґрунтовано можливість філософської онтології зла та застосовано авторську методологію побудови онтології зла (через синтез некласичної онтології А.Н. Вайтгеда та принципу гетерогенії цілей В. Вундта);
3. запропоновано оригінальну авторську класифікацію форм існування зла у світі (актуальні сутності зла), зокрема: «чисті» форми – хаос, матерія, ніщо або брак добра, деструкція або агресія, невігластво чи незнання, порушення міри і порядку, біль / страждання; «змішані» або комплексні – гріх, абсурд, недосконалість, терор;
4. застосовано авторський підхід до обґрунтування функціонального навантаження зла через його реалізацію на трьох рівнях: для світу, Творця і людини в метафізичній, естетичній, етичній, діалектичній й феноменологічній доцільностях;

набуло подальшого розвитку:

5. в результаті аналізу історико-філософських та релігійно-теологічних концепцій зла, окреслено й проаналізовано площини розуміння зла, а саме: міфологічну, релігійну, теологічну та філософську, визначено їхні характеристики та онтологічні обумовлення. Доведено, що міфологічна площина має властивості наївної позитивної онтології; релігійна вирізняється браком абстрактного, метафізичного виміру й розглядає зло як конкретну присутню в людині силу, діючу за посередництва Диявола; теологічне розуміння зла має передовсім характер теодицеї й негативної онтології; а філософські підходи здебільшого представляють позитивну онтологію різних ґатунків;
6. визначено специфіку процесу перебігу зла: способи тривання зла (еманації, «зараження», успадкування або «онтичного зараження», порушення певного порядку чи помилки);

поглиблено:

7. через творче осмислення постмодерністського спадку (зокрема, «теореми про прокляту сторону речей» Ж. Бодрійяра та концепцій Ж. Батая й З. Баумана) обґрунтовано творчу діалектику зла (у якості метафізичного структурного елементу будь-якої системи) та його креативний потенціал (вихід за межі

дозволеного, «розколина у світовому порядку», спроможність робити неможливе можливим) гомеопатична терапія проти «білокрів'я позитивності»).

Практичне значення отриманих результатів. Застосування отриманих результатів в царині онтологічної проблематики сприятимуть виявленню нових дослідницьких аспектів, а матеріали можуть бути залучені до розробки курсів й спецкурсів з історії філософії, філософської антропології, онтології, етики, культурології та релігієзнавства.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора, висновки та положення наукової новизни якої формулюються вперше та без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації були оговорені на засіданнях кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка та обговорювались на міжнародних конференціях: «Религия и история» (Мінськ, Білорусь, 20–22.04.2017); «The Problem of The Problem of Evil – The McDonald Lecture Series 2016» (Лондон, Великобританія, 28.11.2016); III Конгрес молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (Луцьк, 21–22.10.2016); «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього» (Львів, 25–26.03.2016); «Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації» (Львів, 29–30.05.2015); Конгрес молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (Київ, 26–28.10.2014); Всероссийская научно-практическая конференция «Культурное пространство регионов России» (Волгоград, Російська Федерація, 13–16.05.2012), «Современное социально-экономическое развитие: проблемы и перспективы» (Волгоград, Російська Федерація, 26–27.05.2011 та 7–8.05.2010); «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур» (Остріг, 22-23.04.2010); «Духовність. Культура. Людина» (Львів, 15-16.04.2010). А також на Всеукраїнських: «Духовність. Культура. Виклики сьогодення» (Львів, 21–22.04.2017); «Філософія і релігія в просторі сучасної культури» (Київ, 7–8.11.2014). Включені в кваліфікаційну роботу результати висвітлювались у виданнях іноземних держав або видання України, які включені до міжнародних наукометричних баз (4) та вітчизняних фахових виданнях (2).

Структура роботи орієнтована на досягнення поставлених завдань. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів (двадцяти восьми підрозділів), висновку та списку використаних джерел (всього 288 найменувань). Загальний обсяг дисертації 229 сторінок, обсяг основного тексту роботи становить 183 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження; охарактеризовано ступінь її наукової розробки; визначено зв'язок з науково-дослідницькою роботою кафедри; вказано об'єкт і предмет дослідження; проаналізовано методи та принципи, використані в дисертаційному дослідженні; сформульовано мету та завдання дисертації; визначено новизну положень роботи, яка виноситься на захист; висвітлено

теоретичне та практичне значення дисертації; подано відомості про апробацію основних дисертаційних положень; зазначено структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі – «Категорія зла: дефінітивно-методологічний та історіографічний огляд» для обґрунтування вихідних засад дослідження здійснено лінгвістично-семантичний аналіз досліджуваного поняття, визначено робочу термінологію, окреслено площини дослідження та класифіковано матеріальну базу дослідження.

У підрозділі 1.1. «Лінгвістично-семантичний аналіз поняття «зло» визначене семантично-лінгвістичне походження слів. В контексті онтологічного зла, на основі грецької філософії з'являється поняття *kakos*, в латинській мові – *malum*. Семантичний ряд аналізованих понять наступний: злий, лихий, сердитий, потворний, убогий, боягузливий, жалюгідний, марний, некваліфікований, а також зісутість, марність. Інші синоніми, які супроводжують феномен зла: не досягати мети, помилятися, хибувати, зазнати невдачі.

У підрозділі 1.2. «Площини розуміння зла» зло як феномен розглядається у міфологічній, біблійній, теологічній та філософській площинах.

Підпункт 1.2.1. «Міфологічне розуміння зла» розкриває властивості нарисів до наївної позитивної онтології: зло має не абстрактну природу, а чітко окреслене втілення (від Танатоса до Харона), власну феноменологію (страх, мстивість, заздрість, ревності, непослух чи зневагу) та виражається через характери та діяльність богів, вчинки людей чи спільноти, що порушують встановлений порядок.

Підпункт 1.2.2. «Біблійне (релігійне) розуміння зла» розгортає біблійне розуміння зла як радше символічне, що практично не має метафізичних ознак. Хоч зло є однією з істотних біблійних тем (особливо у Книгах Буття та Йова), Біблія не дає однорідної, скінченної і повної системи, яка б пояснювала походження та сутність зла. Основна ідея – схильність до зла, притаманна людині, яка не походить від Бога, але становить драму людської свободи. Відтак, зло, крім позитивного аспекту, існує ще й як можливість, яка актуалізується в момент вибору.

Підпункт 1.2.3. «Теологічне розуміння зла» постулює засадничу відмінність – у теологічній площині зло має кілька векторів аналізу, а саме: Сатана як причина зла; свобідна воля як головна причина зла; зло як шлях до досягнення більшого добра; зло як випробовування віри; зло як покарання за гріхи; зло як таємниця. Теологічне розуміння, насамперед, співвідноситься із теодицеєю. Вона має характер насамперед негативної онтології (неспроможність пізнати задум зла). Основні модуси зла у теології: гріх, випробовування, покарання, властивості людської волі, персоналізоване зло (Сатана).

У підпункті 1.2.4. «Філософські розуміння зла» розрізнено чотири види зла: (1) метафізичне або онтологічне; (2) фізичне або натуральне; (3) моральне; (4) соціальне. У цих межах можна виділити різні класифікації зла: природне і моральне; демонічне, зло-засіб, ідеалістичне, зло глупоти (Л. Свендсен); симулякр, зрада, форсування неіменованого (А. Бадью); однозначне (абсурдне, моторошне, зло як порочність, пов'язане із глупотою, хворе) і багатозначне (виправдане зло, харизматичне зло, зло, що відкриває можливості, зло під маскою добра, мудре зло, імморалізм та секуляризоване зло (Куннас) та інші.

У якості робочої дефініції обґрунтовано наступну:

зло – широка філософська категорія, що має метафізичний, аксіологічний, морально-етичний, релігійний та естетичний характер; протилежна благу (добру); охоплює всю палітру негативних станів людини й природи та викликає страждання; буває чотирьох видів: метафізичне, фізичне, етичне та соціологічне; семантично пов'язана із поняттями: гріха, хаосу, агресії, злоби, смерті, хвороби, страждання, деструкції, браку, демонічного тощо.

У підрозділі 1.3. «*Можливість філософської онтології зла: методологічні засади та проблеми*» визначено основні методологічні особливості дослідження, до яких належать: комплексність досліджуваного феномену, складність розділення етичного і онтологічного, тяжіння більшості попередніх дослідників у бік морального зла, складність і невизначеність роботи з онтологічним інструментарієм.

«*Джерельно-бібліографічну базу дослідження*» (1.4.) передано через такі групи праць: безпосередньо присвячені онтології зла; такі, що задають ширший контекст і містять окремі ідеї щодо онтологічних характеристик зла; суто онтологічні напрацювання для побудови методології дослідження; культурологічні та етичні розвідки, які представляють динаміку розгляду поглядів суспільства щодо зла.

У розділі 2 «*Еволюція поняття зла у європейській теології*» стверджено, що для християнських теологів розв'язання питання існування зла неможливо без концепції свободної волі. Зло постулюється результатом свободної волі людини, тому не можна за нього звинувачувати Бога. У релігійній термінології цей вид зла називають гріхом, а в морально-етичній – провинною. Однак різні теологічні концепції додають відмінні риси до онтологічного аспекту розуміння зла.

У підрозділі 2.1. «*Отці Церкви: зло як результат бунту проти Бога*» постулюється, що зло має негативний онтологічний характер, тобто не існує саме по собі, а є лише браком буття. Зло не є ані божественним, ані вічним, ані навіть створеним. Далі ця позиція розвивається у ґрунтовну привативну концепцію зла (Августин Аврелій, Тома Аквінський), що розуміє зло як брак чи нестачу добра. Воно не володіє буттєвим статусом, не існує реально.

У підрозділі 2.2. «*Гностицизм і маніхейство: радикальний дуалізм добра і зла*» відзначається засаднича відмінність позицій гностицизму і маніхейства, які покладають фундаментальний дуалізм: теологічний, космологічний і антропологічний. Космологічна опозиція Бога і матерії сполучена із етичним дуалізмом добра і зла в людині. На питання онтологічного характеру: чи існує первісне, самоістотне, субстанційне зло, маніхейці відповідають ствердно.

Підрозділ 2.3. «*Привативна концепція зла Августина Аврелія і Томи Аквінського*» представляє засадничу для вчення Католицької Церкви позицію щодо браку/нестачі (*negatio privativa*) як онтологічної характеристики зла. Зло виступає як брак в матеріальній і духовній (моральне зло) площинах. Сутність такого типу зла полягає в тому, що людина своєю натурою, доброю від природи, відвертається від Бога (*aversio a Deo*), звертаючись до скінченного, сотвореного світу (*conversio ad creaturam*), підносячи його до рангу абсолютного добра, себто Бога.

У підрозділі 2.4. «*Якоб Бьоме: зло як необхідний наслідок саморозкриття особистості Бога*» досліджене теологічне розуміння зла як передусім метафізичного

утворення. Стверджено, що зло міститься разом із добром у підґрунті буття (*Ungrund*). Воно вічне і первинно виходить за рамки упорядкованого світу. Добро має в собі частку зла, але є настільки самодостатнім, що може бути зосередженим на собі без страждань. Зло, попри чіткий онтологічний статус, не має автономного існування.

Підрозділ 2.5. «Російська теологічна традиція: зло у метафізиці свободи» обґрунтовує значення й оригінальність російської традиції розуміння зла, передовсім через мислителів релігійної філософії – Н. Бердяєва, Є. Трубецького, В. Іванова, В. Соловйова, Н. Лосського, П. Флоренського. Доведено, що російська традиція має насамперед характер негативної онтології зла, що виражене наступними тезами: виведення зла з Абсолюту – етично темної й онтологічно нейтральної субстанції (Н. Бердяєв); окреслення неперехідної онтологічної відмінності між Абсолютним Добром і злом (Н. Лосський); введення онтологічного посередника – Софії (П. Флоренський)

У підрозділі 2.6. «Ганс Йонас: онтологія міфу безрадного Бога» розкривається теза про зло як певний буттєвий брак, який відбувається на певному ґрунті. Так, Ганс Йонас пропонує онтологію міфу безпорадного Бога, де зло виступає результатом самообмеження Бога. У «міфічній онтології» Йонаса з'ясовано важливу онтологічну ознаку: зло виникає (чи актуалізується?) у момент субстанційного «згортання» Бога.

Підрозділ 2.7. «Польська теологічна традиція: «міждійсність» зла чи актуалізація потенції буття» ставить проблему зла насамперед етичному ключі, однак містить низку ідей, значимих для онтологічного ракурсу питання. Зокрема, зло як особлива «міждійсність» поза буття і небуттям, що є трансценденцією в радикальному сенсі (Ю. Тішнер); зло, що провокує страждання Бога (В. Гринєвіч); зло, виведене поза природу буття, а фундаментальна структура буття – поза вплив вільного вибору Бога (Л. Колаковскі).

Розділ 3. «Еволюція поняття зла у філософській традиції Європи» розкриває динаміку розвитку філософських поглядів на зло від Античності до концепцій постмодернізму у онтологічному ключі

У підрозділі 3.1. «Антична філософія: зло і добро як "полярні форми мислення"» стверджено початки концептуальної історії зла, коли зло розуміли як полярну (не взаємовиключну) форму мислення до добра, з яким разом вони утворюють єдність пари протилежностей. Поглиблено аналіз концептуалізації зла у Сократа (невідання), Платона (матерія, Діада чи тіло), Арістотеля (дефектна, не-сутня протилежність та підґрунтя морального зла), Епікура (Епікурейська трилема, розвинута пізніше Д. Юмом та Г. Ляйбніцем); стоїчній концепції (антропологічне зло). Уже Плотін намагається здійснити поворот від дуалізму орфіків до монізму й інтерпретує питання походження й онтології зла в ключі еманачії. Загалом, у античній філософській думці розроблялося два чільні вектори тлумачення зла – етичний та онтологічний і розуміння зла від самостійної активної сили прийшло до ідеї не-буття, певного ганджу.

Після Античності питання зла тривалий час розглядалося у етичному або антропологічному ключі (Дж. Бруно, М. Монтень, Б. Спіноза, Т. Гоббс та інш.). *У підрозділі 3.2. «Теодицея Готфріда Ляйбніца: теодицея і принцип доцільності»* з'ясовано, що надалі самостійну повноцінну концепцію зла створив Г. Ляйбніц, який

першим вирізняє три види зла, зокрема: фізичне, метафізичне і моральне та виправдовує його існування виходячи із принципу доцільності. Зло, відтак, є результатом хибного скерування свободи волі, але загалом своїм існуванням сприяє досягненню більш повної гармонії світу, в чому визначається його системна функція у структурі світу.

Підрозділ 3.3. «Зло у класичній німецькій філософії: свобода як умова зла» стверджує свободу засадничою умовою зла, спільною для класичної німецької філософії. І. Кант визнає зло як реальну дійсність, обґрунтування походження якої слід шукати в людській натурі як такій («зле хотіння»). Кант піддав зло раціоналізації, окреслив його як відступ від моральних засад, диктованих практичним розумом. Однак корені зла непізнавані, хоч їхнє існування обґрунтоване – *creatio ex nihilo* зла не стосується, воно має свою причину, нам ще невідому, яка й становить певного роду границю в нашому пізнанні самого себе. Г. Гегель об'єктивізує зло й визначає його елементом історичного процесу та умовою суб'єктності. Так, зло має два аспекти: закладене в гносеологічний процес як такий і представляє собою нереалізовану потенцію належного. Ф. Шелінг зло розуміє і як самостійне начало, і як похідне від Бога (опосередковано), що виникає з конечності, піднесеної до самотуття.

У підрозділі 3.4. «Артур Шопенгауер: людина людині диявол» вперше у якості найбільшого зла постулюється вітальний страх смерті. А. Шопенгауер у питанні атрибутики зла висуває естетичний аргумент, бо подолати приреченість до зла раціональними засобами неможливо. Доведено, що його спосіб подолання зла через естетичне споглядання, заклав підвалини для розвитку відповідних тез у подальших творах філософії життя, ніцшеанства, екзистенціалізму та інших.

Підрозділі 3.5. «Фрідріх Ніцше: по той бік добра і зла» розкриває умовність людських понять добра і зла та висуває пропозицію ресентименту (перевертання цінностей), що має вивести надлюдину за межі лицемірних механізмів змінної реальності, яка фундаментально зіпсула базову дихотомію «добре-погане». Так, Ф. Ніцше реактивує цінності добра і зла в зміненій формі, але інтерпретує зло як вторинне поняття, що не позначає метафізичне зло, а лиш ослаблює «волю до влади».

Підрозділ 3.6. «Макс Шелер: трагічність як начало світу» збагачує онтологічний аспект трагічністю, яка у М. Шелера виступає онтичним началом світу, а кульмінацією її стає трагічна провина. Сенс страждань охоплює поняття жертви, найбільш досконалим прикладом якої є Ісус Христос. Лише світла ідея християнського добровільного жертвоприношення з любові наближує до глибшої теодицеї страждання.

У підрозділі 3.7. «Мартін Гайдеггер та Ганна Арендт: зло вкорінене в екзистенції чи системі» зло виводиться із природи екзистенції: Гайдеггер вважав зло частиною екзистенції, зв'язаною із становищем людини («людська екзистенція прагне до смерті»). Визначено, що він визначає статус існування зла як онтичний, а не онтологічний та елімінує етичний вимір буттєвих структур.

З поведінкового рівня, який є для людини базовим, виводиться одна із найвпливовіших концепцій зла у ХХ столітті – концепція банального зла Г. Арендт, що відмовляється від поняття сутнісного зла на користь пасивної персональності.

Стверджено, що відмова від поняття сутнісного зла спричинила суттєвий вплив на пізніші теорії зла (наприклад, Ф. Зімбардо).

У підрозділі 3.8. «Екзистенціалізм: місце зла в екзистенції людини» проаналізовано реалізацію себе через відокремлення від інших. Для Ж.-П. Сартра і А. Камю людина самотня в своєму досвіді неминучості зла і страждань. Людське життя трагічне, бо є творінням абстракції, іронії та парадоксу. Єдиним можливим виходом із цієї ситуації є введення контексту трансцендентності щодо розгляду зла.

У підрозділі 3.9. «Філософія діалогу: зло в досвіді Іншого» наголошено, що найбільш фундаментальною формою зла у людському житті є зло, що з'являється у міжособистому просторі. Оскільки основним джерелом зла є або об'єктне ставлення до світу (М. Бубер), або повне занурення в буттєвість (Е. Левінас), його протилежність буде діалогом і відкриттям «Я» до «Ти» (М. Бубер) або досвідом епіфанії лику Іншого (Е. Левінас).

У підрозділі 3.10. «Пол Рікер: зло як скандал для думки і виклик для віри» запропоновано чотири основних «морфологічних типи» зла: 1) зло як хаос, безлад, сила, яка протиставляється створенню; 2) зло як трагедія і *fatum*; 3) зло як стан людини, яка з власної вини обрала його і отримала супровідні страждання; 4) зло, що виходить із первородного гріха й обтяжує людину виною і покаранням. Наголошено на введенні у проблему зла «третьої сторони» – інституції, формалізовані відносини і організація інструментів проти насильства якої повинні передувати будь-якій спекуляції про зло.

У підрозділі 3.11. «Натуралістичні й психологічні теорії зла: агресія як побічний «продукт» природних процесів» наголошено на зверненні більшості філософів ХХ століття до екзистенційної вини людини, що ґрунтувалося на конкретних історичних досвідах минулого століття. Соціопсихологічний погляд зосереджується виключно на міжособистісному аспекті зла. Психологія зла вбачає його джерела в патологічних станах людської психіки.

У підрозділі 3.12. «Зло у постмодернізмі: конструктивна сила і засіб порятунку» основний акцент робиться на актуалізації онтологічних питань щодо зла, підважуючи правомірність симетричної опозиції категорій Добро і Зло. Запропоновано інший тип взаємин, закладений у їхніх онтологічних характеристиках. Зокрема, цілюща сила зла вбачається у його гомеопатичному дозуванні й нерозривності добра і зла як онтологічного принципу. Зло стверджується як автономне, а Добро як діалектичне й несамодостатнє у своєму бутті. Потенціал зла покладається у ініціації процесів, які можуть забезпечувати крихкий баланс цієї нероздільності.

У підрозділі 3.13. «Українська філософська традиція щодо проблематики зла» здійснено аналіз українських праць, присвячених концепції зла. Стверджено, що вітчизняна традиція інтерпретації проблеми зла має виражено етично-антропологічний або соціальний характер і зосереджена передовсім на прикладному аспекті розв'язання проблеми (А. Ахутін, М. Булатов, Я. Голосовкер, В. Кебуладзе, В. Малахов, В. Мовчан, О. Скрипник, О. Троєпольський, В. Шинкарук та інш.) із поодинокими спробами окреслення онтологічної перспективи (О. Назарова, М. Мазурик, В. Петрушов, О. Хома). Окремі ідеї, що окреслюють онтологічне місце

зла в історико-філософській перспективі відзначають оригінальністю і мають системну перспективу в онтологічному плані («окремих світ» розгортання зла К. Транквіліона-Ставровельського та проблема «непомітного зла» М. Гоголя).

Розділ 4. «Онтологічні атрибути зла» містить авторську спробу побудови конструкту онтології зла, здійсненої на підставі аналітичного осмислення і творчого розвитку засад некласичної онтології А.Н. Вайтгеда і принципу цілепокладання В. Вундта.

У підрозділі 4.1. «Підґрунтя онтології і реальність зла» філософські намагання досягнути природу зла втілюються у межах позитивної чи негативної онтології зла, розрізнення яких запропоноване й обґрунтоване автором. Для побудови онтології зла застосована методологія некласичної онтології Альфреда Вайтгеда, побудована на трьох основних елементах: актуальних сутностях («випадках»), схопленні і з'єднанні, які утворюють процес, у найширшому сенсі відповідний до реальності «світового процесу».

У підрозділі 4.2. «„Єдине“ зла: онтологія можливості» відзначено, що пізнання зла як негативного (браку) чи позитивного (наявності) феномену зумовлене специфікою інтелектуального пізнання природи певної речі. Здійснено аналіз модусів зла та їхньої генези та виявлено внутрішні суперечності. Відтак, «єдиним» зла у онтологічному полі стверджено можливість, взятую як потенційну дійсність. Це обґрунтовується насамперед через атрибутивну необхідність свободи для його появи і здійснення.

У підрозділі 4.3. «Актуальні сутності зла» обґрунтовано їхній поділ на «чисті» та «змішані» (комплексні) актуальні сутності зла з огляду на основний механізм їхньої дії. Відтак, до «чистих» онтологічних сутностей зла у філософії віднесено: хаос, матерію, ніщо або брак добра, деструкцію чи агресію (включно з натуральним злом), невігластво чи незнання, порушення міри і/чи порядку, а також біль/страждання. До «змішаних» або комплексних актуальних сутностей – передусім гріх, абсурд, недосконалість і терор, які становлять собою поєднання кількох актуальних сутностей.

У підрозділі 4.4. «Процес зла: функції і вектор самоконструювання зла в системі» відтворено теоретичну модель процесу перебігу зла, який розглядається через його функціональне навантаження для світу, Бога (Добра, Розуму, Природи чи іншої трансцендентальної сутності) та людини. Визначено наступні функції, які виконує зло: 1) метафізичну; 2) естетичну; 3) етичну; 4) діалектичну; 5) феноменологічну.

Процес тривання зла розкрито через різні форми перебігу: еманацию, що залежно від ступеня віддаленості від центру характеризує відсутність чи зменшення блага; зараження, яке відбувається через осквернення, хворобу чи порочність; успадкування – природне на кшталт генетичної схильності людського роду до зла/агресії чи онтичне – як успадкування людським родом первородного гріха, порушення будь-якого роду взаємин: деструкцію, зраду, руйнацію або смерть/небуття, гріх або злочин, або ж несвідому помилку.

Однак контекстуальне поле процесу зла не є однозначно негативним. Щодо онтологічного виміру зла Жан Бодрійяр формулює «теорему про прокляту сторону

речей», яка стверджує необхідність урахування життєвого принципу руйнування зв'язків у його сукупності Добра і Зла, які лише разом є істинними ознаками свободи. Зло є невіддільною складовою речей – і це онтологічний принцип, який захоплює і пізнання, і неузгодженість, і варіабельність. Тож креативний потенціал зла виявляється сукупно більшим, аніж творчий потенціал добра, яке структурно складніше й вимогливіше, а відтак – вразливіше.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано основні результати дисертаційного дослідження, які можна звести до таких позицій:

1. Стверджено множинність значень і контекстів розуміння категорії зла, відповідно наведено лінгвістично-семантичний аналіз у межах грецької та латинської традицій та окреслено семантичний ряд щодо аналізованих понять, а саме: злий, лихий, сердитий, потворний, убогий, боягузливий, жалюгідний, марний, некваліфікований, а також зісутість, марність, на ґрунті чого окреслено онтологічну перспективу й визначено робочу дефініцію зла.
2. Досліджено й охарактеризовано площини, в яких виявляється онтологічний аспект категорії зла, а саме: міфологічну (властивості наївної позитивної онтології), біблійну/релігійну (брак абстрактного, метафізичного виміру), теологічну (негативна онтологія) та філософську (позитивна онтологія різних гатунків).
3. Обґрунтовано засадничу можливість побудови філософської онтології зла, що вибудовується на ґрунті авторської методології, яка базується на творчому застосуванні засад некласичної онтології А.Н. Вайтгеда та принципі цілепокладання В. Вундта. На основі здійсненого аналізу сформульовано засади негативної та позитивної онтології зла. А саме: зло не-буття, ілюзія і обман, брак чи відсутність, вторинність, непізнаваність, байдужість, невизначеність і відсутність онтологічного статусу для негативної онтології. Та зло як матеріал, модус чи стан буття, реально існуюча сила, якісний дефект буття, пізнаваний і необхідний для існування добра і людини, що виражається через агресію / ненависть для позитивної онтології зла.
4. Поглиблено аналіз джерельно-історіографічної бази (зокрема, значним вкладом англomовних досліджень). Визначено, що існуючі класифікації зла не передбачають критеріального поділу за онтологічним принципом, а орієнтуються передусім на етичний чи антропологічний чинник: природне і моральне; демонічне, зло-засіб, ідеалістичне, зло глупоти; симулякр, зрада, форсування неіменованого; однозначне (абсурдне, моторошне, зло як порочність, пов'язане із глупотою, хворе) і багатозначне (виправдане зло, харизматичне зло, зло, що відкриває можливості, зло під маскою добра, мудре зло, імморалізм та секуляризоване зло та інші).
5. Стверджено, що основою для розв'язання питання існування зла у європейській теології є концепція свобідної волі. Обґрунтовано, що в працях Отців Церкви зло має негативний онтологічний характер – не існує саме по собі, а є лише браком

буття. В руслі теологічних досліджень прослідковано протилежну щодо буттєвого статусу зла позицію гностицизму та маніхеїзму, де зло постулюється самоістотним, субстанційним та існує первісно, як і добро.

6. Досліджуючи еволюцію філософських поглядів на онтологічний аспект категорії зла, визначено наступну етапність концептуальної історії зла в європейській традиції: як полярна форма мислення до добра, що утворюють єдність пари протилежностей; як результат хибного скерування свободи волі, що працює на загальну гармонію світу; як феномен, обумовлений одиничністю/конечністю буття; як вітальний страх смерті й трагічність як онтичне начало світу; як онтична частина екзистенції, пов'язана із становищем людини; зло як вторинне, супровідне поняття «волі до влади».

Філософія ХХ століття суттєво доповнює розвиток теорій зла: наслідок об'єктного ставлення до світу чи повного занурення в бутійність; як хаос, безлад, сила, яка протиставляється створенню, стан людини, яка з власної вини обрала його і через це страждає; як банальне зло, що виходить із пасивної персональності; як агресія (фізична або вербальна); як результат тоталітарного примусу системи чи структури.

7. Із урахуванням наведених рис, автор вибудовав власну онтологічну схему зла, виходячи із тези про реальність зла. Першою атрибутивною ознакою зла, його «єдиним» у онтологічному плані постулюється можливість, тлумачена як потенційна дійсність. Процесуальне тривання зла розглянуто крізь призму виконання п'яти функцій: метафізичної, естетичної, етичної, діалектичної та феноменологічної. Організовуючим принципом функціонального навантаження зла покладено принцип цілепокладання *для*: світу, Бога (Добра, Розуму, Природи чи іншої трансцендентальної сутності) чи людини.
8. Зважаючи на внутрішню природу вияву, визначено актуальні сутності зла: хаос, матерію, ніщо або брак добра, деструкцію чи агресію (зокрема, натуральне зло), невігластво чи незнання, порушення міри і/чи порядку, а також біль/страждання. Ці випадки зла класифіковано як «чисті» актуальні сутності зла. Усі інші поєднують у собі кілька актуальних сутностей і утворюють «змішані» або комплексні актуальні сутності, наприклад: гріх, абсурд, недосконалість і терор.
9. Покладаючи зло за сутність, що володіє значною творчою діалектикою, дисертант вважає зло невід'ємною й неунікною складовою речей і станів, яку слід враховувати як при здійсненні філософського аналізу, так і при прийнятті практичних рішень чи дій. Стверджено онтичну життєздатність зла у всіх його проявах, що обґрунтовується більшою структурною складністю, вимогливістю й крихкістю добра.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації
У наукових фахових виданнях України:

1. Добжинські А.А. Розвиток категорій добра і зла у філософській концепції Августина Аврелія. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2015. Вип. 1 (9). С. 81–91. (0,7 д.а.)

2. Добжинські А.А. Природа зла в польській філософській думці: Ю. Тішнер, В. Гриневич, Л. Колаковські. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал*. 2015. Вип. 6. С. 57–62. (0,8 д.а.)

У наукових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз:

3. Добжинські А.А. Актуальні сутності зла: онтологічний нарис філософії зла. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 131. С. 231–236. (Google Scholar, Index Copernicus, EBSCO Publishing, SIS, InfoBase Index, РИНЦ) (0,66 д.а.)

4. Добжинські А.А. Моральне зло і свобода волі людини: полеміка Августина із Пелагієм. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 123 (8). С. 155–159. (Google Scholar, Index Copernicus, EBSCO Publishing, SIS, InfoBase Index, РИНЦ) (0,5 д.а.)

5. Добжинські А.А. Зло в постмодернізмі: спроба рецепції Жана Бодрійяра. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал*. 2017. Вип. 16. С. 26–28. (Index Copernicus) (0,5 д.а.)

В іноземних наукових фахових виданнях:

6. Добжински А. О возможности философской онтологии зла: к постановке проблемы. *Вестник ПСТГУ. Серия I. Богословие. Философия*. 2010. № 4 (32) С. 33–42. (РИНЦ) (0,66 д.а.)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Добжински А., Муха О. Особенности эстетической перцепции в сериале «Молодой Папа»: одиночество, место зла и любовь. *Религия и История: материалы V Международной научно-практической конференции, Минск, 20–22 апреля 2017 г.* / под ред. С.И. Шатравского, Минск: Изд. центр БГУ, 2017. С. 203–212. (0,7 д.а.) (особистий внесок автора – 0,4 д.а., де здійснено теологічне обґрунтування постаті Молодого Папи та аналіз Костелу Пія XIII)

8. Добжинські А. Зло як порятунок: об'єктивна енергія та онтологічний статус зла (Ж. Бодрійяр). «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього»: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25–26 березня 2016 року)*. Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2016. С. 14–19. (0,25 д.а.)

9. Добжинські А. Феноменологія зла у повсякденні сучасної західної людини (рецепція Ж. Бодрійяра). *Духовність. Культура. Виклики сьогодення. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Львів, 21–22 квітня 2017 р.)*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 142–144. (0,17 д.а.)

10. Добжинські А.А. Філософія диявола Лешека Колаковського. «Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації»: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 травня, 2015 року)*. Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2015. С. 23–25. (0,2 д.а.)

11. Добжински А. Как возможно «справедливое зло»: философия войны и российский гуманитарный контекст. *Культурное пространство регионов России: Тезисы участников всероссийской научно-практической конференции 13–16 мая 2012 г.* ФГБОУ ВПО ВолГУ, сост. М.А. Анипкин, В.О. Сергеева и др. – Волгоград: Волгоградское научное издание, 2012. С. 10. (0,25 д.а.)

12. Добжински А. Герменевтика зла в межкультурном пространстве: модусы зла. *Современное социально-экономическое развитие: проблемы и перспективы: материалы международной научно-практической конференции, Волгоград, 26–27 мая 2011 года* / Редкол. Р.В. Шкода и др.; Акад. труда и соц. отношений, Волг. фил. Волгоград: Принт, 2011. С. 37–40. (0,22 д.а.)

13. Добжински А. Несколько вопросов к христианской теодицее. *Современное социально-экономическое развитие: проблемы и перспективы: материалы международной научно-практической конференции, Волгоград, 7–8 мая 2010 года* / Редкол. Р.В. Шкода и др.; Акад. труда и соц. отношений, Волг. фил. – Волгоград: Принт, 2010. С. 37–40. (0,2 д.а.)

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Добжинські А.А. Естетизація зла у популярній культурі. *Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]*. Вип. 3. Київ: Генеза, 2014. С. 55–58. (0,23 д.а.)

15. Добжински А.А. Unde malum? Критический анализ генезиса зла в Книге Бытия. *Сборник научных трудов SWorld*. Вип. 3. Т. 28. Иваново: МАРКОВА АД, 2013. С. 85–92. (0,5 д.а.)

16. Добжинські А. Соціальні виміри зла: критерії «справедливої війни» в реаліях сучасного світу. *Духовність. Культура. Нація. Збірник наукових статей*. Вип. 5. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. С. 43–53. (0,57 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Добжинські Адам Анджей. Атрибутика зла в історико-філософській та релігійно-філософській європейській традиції: онтологічний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05. – Історія філософії. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018.

У дисертації концептуалізовано онтологічний аспект зла у європейській філософській та теологічній думці. Виділено площини розуміння зла й окреслено їх засадничі риси.

Стверджено перевагу негативної онтології зла у європейській теології, відстежено динаміку змін концепцій зла та виокремлено її етапи у філософській думці. Сформовано концептуальну модель негативної та позитивної онтологій зла. З огляду на основний механізм дії, здійснено й обґрунтовано поділ на «чисті» та «змішані» актуальні сутності зла. Процес розгортання зла у світі розглянуто через його функціональне навантаження для світу, Бога та людини. Визначено формати процесуальності та постульовано креативний характер, закладений у природі зла, що діалектично урівноважує деструктивну складову його буттєвої природи.

Ключові слова: зло, онтологія зла, позитивна онтологія, негативна онтологія, атрибутика зла, актуальна сутність, дефект, недосконалість, небуття, зіпсуття, гріх, абсурд, онтичне зараження, європейська філософія, європейська теологія.

АННОТАЦИЯ

Добжиньски Адам Анджей. Атрибутика зла в историко-философской и религиозно-философской европейской традиции: онтологический аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05. – История философии. – Львовский национальный университет имени И. Франко, Львов, 2018.

В диссертации концептуализирован онтологический аспект зла в европейской философской и теологической мысли. Выделены плоскости понимания зла и обозначены их определяющие черты.

Утверждено преобладание негативной онтологии зла в европейской теологии, отслежена динамика изменений концепций зла и выделены ее этапы в философской мысли. Сформирована концептуальная модель негативной и позитивной онтологий зла. Исходя из базового механизма действия, осуществлено и обоснованно деление на «чистые» и «смешанные» актуальные сущности зла. Процесс разворачивания зла в мире рассматривается через его функциональную нагрузку для мира, Бога и человека. Определены форматы процессуальности и постулирован креативный характер, заложенный в природе зла, диалектически уравнивающий деструктивную составляющую его бытийной природы.

Ключевые слова: зло, онтология зла, позитивная онтология, негативная онтология, атрибутика зла, актуальная сущность, дефект, несовершенство, небытие, испорченность, грех, абсурд, онтичное заражение, европейская философия, европейская теология.

SUMMARY

Dobrzynski Adam Andrzej. The Attributes of Evil in the European Philosophical and Theological Tradition: the Ontological Perspective.

The qualifying thesis on the rights of manuscripts. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (PhD in philosophy) in specialty 09.00.05. – “History of Philosophy”. – Lviv National Ivan Franko University, Lviv 2018.

The thesis conducted a theoretical generalization of the European philosophical and theological thought, considering the logical and chronological stages of formation of the ontological dimension of the problem of evil. For substantiation of the original principles of the study the author comes from the semantically-linguistic origin of the word “evil” (in Greek and Latin tradition).

The author clarifies the areas of understanding of evil: (1) mythological, (2) the Christian Bible, (3) theological and (4) philosophical, determining their characteristics and ontological conditions. Within the philosophical approach, four kinds of evil were reviewed: metaphysical (ontological), physical (natural), moral, and social. The author presents alternative classifications of evil, such as: natural and moral; demonic, evil-tool, idealistic evil, evil of foolishness; evil as a simulacrum of truth, evil as betrayal, forcing the unnamed; an unequivocal and a multi-valued evil, and other.

The analysis of the evolution of the concept of evil in European theology contain in-depth scientific interpretation of the theological focus of evil. It is argued that for the most Christian theologians, the issue of evil is inseparable from the question of free will, God, man and angels. In addition to traditional negative ontology of evil, the author revealed elements more or less well-developed positive ontology of evil.

The analysis of the most important philosophical concepts helps to trace the dynamics of changes, to distinguish the main stages and their features in the context of the reasoning of evil. This allowed the author to determine the basis for the conceptualization of the ontological attributes of evil. It has been proven that postmodern philosophers find the constructive force of evil in the inseparability of good and evil as an ontological principle; and the right dosing of evil serves as an antidote to the “disease on positivity”. Evil is asserted as autonomous, and good is both dialectical and self-sufficient in its existence.

The study closes and concludes the part dedicated to the ontological attributes of evil. In its framework, on the basis of the analysis of traditional concepts of evil has been formed the conceptual model two main approaches to the subject: the positive and the negative ontology of evil. The positive ontology of evil includes: evil as a building material, the modus or the state of being, the actual existing force, defect, something recognizable, necessary for the existence of good and a man – permanently or as a transition state, aggression or hatred, corruption and neglect of measure. The negative ontology of evil includes: non-existence, illusion, and deception, lack or absence, something unknowable, indifference and uncertainty, secondary or optional state, which does not possess the ontological status.

The author structured the methodological principles and analytical tools of the research: an original project was proposed to construct the structure of the ontology of evil, carried out on the basis of analytical comprehension and creative development of the principles of Alfred North Whitehead's non-classical ontology and the theory of the heterogony of ends proposed by Wilhelm Wundt. Based on these metaphysical and methodological principles (considering the main mechanism of the actual essence of evil), the author has made and justified the division into “pure” and “mixed” (complex) the topical entities (cases) of evil.

This helped determine the main directions of studying the process of evil. It should be emphasized that the process of deploying evil in the world is considered through its functional load for the world, God and man. Regarding the functions of evil, the following vectors of action are distinguished: (1) metaphysical; (2) aesthetic; (3) ethical; (4) dialectical; (5) phenomenological. Proceeding from the fact that evil – not valid, not necessary, but fundamentally, essentially possible, it was determined that the prolongation of evil may acquire the following formats: emanation, “infection”, inheritance, violation or error. Moreover, highlighted the creative nature of evil, which is founded in its nature, which dialectically balances the destructive component of its existential nature.

Key words: evil, ontology of evil, positive ontology, negative ontology, attributes of evil, actual essence, defect, imperfection, non-existence, corruption, sin, absurdity, ontological infection, European philosophy, European theology, mythology, the Holy Bible.

Підписано до друку 5.09.2018 р.

Віддруковано з готових оригіналів

Спосіб друку – різнографія

Формат 60×90 1/16. Умовн. друк. аркушів 0,9

Тираж 100 примірників

Замовлення № 124/06/18

Друк: колективне підприємство «Палітурник»

м. Львів, вул. Руська, 20

Тел.: (032) 235-58-78